

СЕКЦІЯ 2. ФІЛОСОФІЯ НАУКИ ТА МЕТОДОЛОГІЯ ЕКОНОМІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-518-4-5>

ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО ОБҐРУНТУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ СИСТЕМНИХ ЗМІН

Жаліло Я. А.

доктор економічних наук,

старший науковий співробітник,

Національного інституту стратегічних досліджень

м. Київ, Україна

Обґрунтування рішень у сфері економічної політики традиційно балансує між прагматичним емпіризмом та ідеальною теоретичністю. Для різних умов точка ефективної рівноваги зазвичай різна, хоча вона ніколи не перебуває у зоні екстремальних значень. Її конкретне позиціонування визначається інституційною досконалістю об'єкта політики – економічної системи. Чим досконаліші інститути – тим більш абстрактним (теоретичним) може бути обґрунтування політики. Недієві інститути, навпаки, змушують частіше вдаватися до «ручного керування», для якого найціннішим є емпіричний досвід.

Проте така «двовимірна» модель чинна лише для структурно однорідної економічної системи. У разі ж системних змін еволюція інститутів не є лінійною, набуває прояву явище інституційної конкуренції [2]. Відповідно, залежно від того, які інститути та системи інститутів виявляються привабливішими у цій конкуренції, економічна політика більше тяжіє до прагматизму (переважання практичних, переважно короткострокових задач) – чи до «ідеалізму» (мотивації на основі світоглядних, уявних, переважно довгострокових орієнтирів).

Наразі світ перебуває у стані перманентних системних змін. Стрімкі технологічні зрушення змінюють значущість та цінність ресурсів, глобальні ресурсні потоки та розподіл економічних «точок тяжіння». Водночас, наростають «трансцендентні» (ті, що виходять за межі традиційного досвіду) виклики, які не інституціоналізовані досі належним чином в економічній сфері [3]. Безпекові загрози, глобальні кліматичні зміни, глобальна нерівність, цифровий розрив, пандемії – ймовірно, ще не вичерпний перелік таких неінституціоналізованих викликів для

економіки. Для України головним таким викликом стала повномасштабна війна. Такі виклики не інтегровані в систему реакцій економічної системи на ризики, а отже – не ведуть автоматично до її адаптації, спроможні посилювати турбулентність через інституційну неусталеність реагування на них економічних суб'єктів.

Наукове обґрунтування економічної політики за таких умов стикається з надзвичайними труднощами. Радикальна зміна системи цінностей та мотивацій призводить до недовіри традиційних методів, які спираються на екстраполяцію попереднього досвіду. Так само малоефективними виявляються доступні теоретичні моделі, оскільки різкі системні зрушення змінюють базові припущення, на яких такі моделі будуються. За неефективності наукового обґрунтування посилюється тренд прагматизації та звуження часового горизонту практичних політик. Політики дедалі більш явно стискаються до проектних підходів, з обмеженою результативністю та відсутністю синергетичного ефекту для країни.

Основні причини труднощів належного обґрунтування економічної політики випливають із розбалансованості системи цінностей та мотивацій, що формує хибний порядок денний політик та призводить до хибних/неповних оцінок та висновків. Така розбалансованість набуває наступних форм:

1. Інституційна інерція – збереження застарілих інститутів внаслідок їх інертності та ригідності, відповідно, спроможність об'єкта певний час функціонувати на звичних засадах, що обумовлює відсутність попиту на обґрунтування нових політик.

2. «Гіперфаховість» як різновид інституційної інерції – переважання обґрунтування цілей тих політик, які представлені більш фаховими експертами – це веде до сегментації політик та формування абстрактних цілей: відшукуються цілі для політик, а не політики для цілей.

3. Популізм (безпосередньо пов'язаний з політичним циклом) – апіорна ціль у запитав владі чи політичних сил тоді починає тяжіти над обґрунтуванням, і останнє втрачає значущість.

4. Лобізм та корупція – результат приблизно такий самий, як і за популізму, проте може виникати множинність обґрунтувань, що конкурують між собою, обслуговуючи інтереси корпоративних груп.

5. «Сервільність» – невинуватене пріоритизування в обґрунтуваннях окремих цілей, як правило, у середовищі грантової аналітики, при неврахуванні стратегічних цілей та національних інтересів.

6. Брак інформації – недостовірність чи непоказовість статистики, яка не характеризує якісні зміни, особливо в умовах обмежень

воєнного часу. До того ж, кількісні індикатори не завжди показові щодо якісних змін, а формування якісних (синтетичних) показників методологічно ускладнене, а часто неможливе.

Між тим, важливість наукового обґрунтування політики зростає, оскільки непридатність попереднього досвіду та недостатність інститутів реагування на виклики властиві усім гравцям національної економіки. Отже, завдання науковців та аналітиків – знайти шляхи адекватного наукового обґрунтування економічної політики, зважаючи на згадані вище виклики та ризики. Це можливо зробити на наступних напрямках.

1. Визначення шляхів *інституціоналізації* ризиків та викликів. Інтерналізація позаконотичних чинників через «капіталізацію» їх впливу на економічні процеси – визначення можливостей оцінити цей вплив в економічних категоріях, ідентифікувати економічні процеси, спрямовані на відповідь на ці виклики.

2. Врахування *суб'єктності* – ідентифікація й максимальне врахування специфічних рис об'єкта політики та його суб'єктності – здатності діяти та приймати відповідальні рішення під впливом власних мотивацій – для формування рекомендацій щодо таргетованої політики. При цьому необхідно брати до уваги «розмивання» специфічних ролей суб'єктів та розширення їхніх спроможностей [4], постійну реідентифікацію головних акторів економічної системи, уточнення їхніх інституційно обумовлених ролей та зв'язків [1].

3. Врахування цінностей *стійкості* (та безпеки), що впливають на вибір, який роблять актори економічного простору. У цьому контексті можливе послаблення мотивацій, продиктованих безпосередньою економічною раціональністю. Проте важливо максимально капіталізувати досягнуту стійкість шляхом можливостей прибуткової діяльності. У макроекономічному масштабі важливо визначити ключові детермінанти стійкості, які, ймовірно, ефективніше формувати в рамках загальнодержавної політики, отримуючи економію на масштабі.

4. Врахування *територіального* виміру. Територіальний економічний комплекс представляє ресурси, а також рушії, які надають можливості реалізувати ці ресурси. Важливе правильне розуміння цього комплексу, щоб виявити ці можливості. Як правило, в умовах системних змін утворюється лаг практичної імплікації цих змін на регіональному/місцевому рівні, що веде до втрати можливостей та наростання диспропорцій.

5. Увага до *синтетичних* та *комплементарних* політик. Виявляти такі можливості важливо в контексті зниження дієвості стандартних («прямих») політик. *Синтетичні політики* передбачають узгоджене

поєднання заходів різних політик, меш дієвих поодинці, з метою синергічного досягнення єдиної цілі. *Комплементарні* – взаємну підтримку політиками у різних сферах відповідних (різних) цілей цих політик. Специфічним феноменом сучасності є «*політики-субститути*» – спрямовані на досягнення цілей, невластивих політиці у даній сфері (наприклад, досягнення антиінфляційних цілей через структурні зміни економіки).

6. Вирішення проблеми *вимірюваності*. Попри відсутність або нерелевантність даних у жодному разі не можна допустити, щоб невимірюваність призвела до виключення процесу з поля уваги. Альтернативи – непрямі дані, умовно прийнятні, нові джерела даних, зокрема – «великі дані», які отримуються завдяки впровадженню новітніх технологій.

7. Врахування та використання *технологічного* чинника ефективності політик. Технологічні зрушення не лише ведуть до системних збурень, але й часто пропонують рішення. Тому важливі увага до досліджень у суміжних (технічних) сферах науки та міждисциплінарна консолідація досліджень.

Література

1. Antara Haldar Says More... *Project Syndicate*. 2023. November 28. URL: <https://www.project-syndicate.org/onpoint/an-interview-with-antara-haldar-on-behavioral-economics-development-models-governance-2023-11> (Дата звернення 12.05.2025).
2. Pejovich, S. The Market for Institutions Versus the Strong Hand of the State: the Case of Eastern Europe. *Economic Institutions, Markets and Competition*. Cheltenham: Edward Elgar, 1996. Pp. 111–126.
3. Global Risks Report, 20th Edition / World Economic Forum, 2025. URL: <https://www.weforum.org/publications/global-risks-report-2025> (Дата звернення 30.03.2025). 104 p.
4. Zhalilo Y. Institutional Background of Effective Strategies for Business Sustainability. *Managerial strategies for business sustainability during turbulent times* / Ramona-Diana Leon, editor. Hershey : Business Science Reference, 2022. Pp. 23–40.